

Tudor Ghideanu despre filosofia lui Eminescu (VIII)

10. Nostalgia după absolut. Visul nemuririi

Cum era de așteptat, profesorul Tudor Ghideanu aduce în atenție și problematica privind nostalgia eminesciană după absolut. O temă pusă, prin plâsmuirii magice, poetico-filosofice, în corelație cu mult visata speranță a nemuririi umane. „Dualitatea morții și nemorții străbate îndelung monismul unei metafizici adânci, care-și irosește și își înalță coerența dintre omenesc și univers, tocmai în acest făgaș al nemuririi umane, aceea care scapă suferinței, singurătății și uitării” (*Filosofia lui Eminescu*, p. 73). Aici trimiterea este directă la versurile din *Odă*: „Nu credeam să-nvăț a muri vreodată;/ Pururi tânăr, înfășurat în manta-mi./ Ochii mei nălțam visători la steaua/ Singurătății”. În sens larg, trimiterea este făcută la întreaga operă eminesciană. Ceea ce îl îndreptățește pe autor să continue astfel: „Filosofia geniului nostru național răsare viguroasă din stirpea aceluia gând mareț ce crede cu tărie că realitatea și posibilitatea fac una, sub zarea de legitate a raporturilor constante în infinitatea universului” (*Idem*, p. 73).

Tudor Ghideanu descoperă, cu îndreptățire, legături de profunzime între fragmentele din manuscrisul 2266 („**Teoria ecvațiunii universale sau a raporturilor constante între finit și infinit**”) și proiectul de lucrare din manuscrisul 2255 („**Încercare de metafizică idealistă a raporturilor constante în mișcarea eternă**”). În plus, aceste însemnări sunt puse în corelație și cu fragmentul din manuscrisul 2261, fila 175, unde Eminescu a făcut următoarea însemnare: „Marea n-ar face valuri și n-ar avea absolut nici o mișcare, ci apa s-ar putrezi și

s-ar băhni, dacă temperatura ei ar fi pretutindeni egală; omenirea ar putrezi în corupție, speculă și pornocrație, dacă n-ar exista între popoare deosebiri de cultură și mai cu seamă deosebiri de viață”. Filosoful ieșean evocă acest ultim fragment drept argument în sprijinul ideii că în viziunea lui Eminescu, chiar dacă se vorbește despre raporturi constante, este acceptată și varietatea, și transformarea. În sprijinul acestui gând, universitarul notează: „Concepția eminesciană este o viziune monistă care își construiește deplina coerență pe «conaturalitatea omului și a lumii», pe convingerea că între cosmos și logosul uman există o unitate funciară, străină însă oricărei identități plate, lipsită de varietate calitativă” (*Idem*, p. 74).

Această viziune eminesciană este corelată de Tudor Ghideanu și cu fragmente din manuscrisul 2267 („Ordinea morală a universului ca șir fenomenologic văzut și aprețuit de cugetul nostru trebuie să aibă drept corelat un echivalent de altă ordine, mecanică”), dar și din manuscrisul 2255 („Ceea ce facem noi singuri în gândire, face și natura în puteri”), sau din manuscrisul 2307 („Minunile naturii sunt ca și minunile matematicii... Și cu toate acestea, să nu uităm că miile de minuni matematice le produce capul omenesc c-un element... grozav de simplu și omogen”).

Ce rezultă din aceste corelații? Rezultă conaturalitatea omului și a universului, rezultă unitatea viziunii filosofice, bazată pe cunoașterea rezultatelor cercetării științifice. Dar este transferată această perspectivă filosofică și în creația poetică? Iată răspunsul: „Unitatea filosofic demonstrată a lumii și omului deține la Eminescu un complement poetic de o inedită frecvență a corespondenței, a legăturii ontologice dintre om și stea, fiecărui individ fiindu-i aprinsă o «candelă a vieții»” (*Idem*, p. 74). Drept dovadă, sunt amintite versuri din *Povestea magului călător în stele*: „Spun mite... că orice om în lume/ Pe-a cerului nemargini el are-o blândă stea/ ce-n cartea vecinicii e-unită cu-a lui nume./ Că pentru el s-aprinde lumina ei de nea”.

Cum întrebarea metafizică fundamentală a acestui poem este: „De ce de-a mea viață o lume e legată?”, autorul trimite și la răspunsul poetului-filosof, din același poem: „*Cînd Dumnezeu creează de geniuri o ceată/ Să cerce vrea p-oricare de-i rău ori de e bun,/ Căci nu vrea să mai vadă cum a văzut odată/ Că cete rele d-îngeri la glas nu se supun,/ Că cerul îl răscoală cu mintea turburată/ Pîn' ce trăsniți se prăvăl în caosul străbun;/ De-aceea-n om ce naște, din îngeri orișicare/ Odată-n vecinicia-i coboară spre cercare*” (*Idem*, p. 74).

Mai mult, în opinia lui Tudor Ghideanu „gândul nemuririi și chipul cu totul specific al prezenței acestui motiv în folclorul nostru românesc se adună la Eminescu într-o bogăție spectrală din care putem alege mereu ca dintr-o vână inepuizabilă” (*Idem*, p. 74-75). Sunt oferite exemple din *Lu-ceafărul* („*Ei doar au stele cu noroc/ Și prigoniri de soarte,/ Noi nu avem nici timp, nici loc,/ Și nu cunoaștem moarte*”) și din *Memento mori* („*Cum în fire-s numai margini, e în om nemărginire*”). Apoi este reluată discuția cu trimitere la fragmentul din manuscrisul 2255, *Despre nemurirea sufletului și-a formei individuale*. Acolo unde Eminescu se întreabă dacă numărul formelor din natură este mărginit sau dimpotrivă. Și unde poetul-filosof deduce ideea veșniciei vieții și a eternității individuale. „A nu fi fost niciodată este singura formă a neexistenței; cine există, există și va exista întotdeauna – de nu în faptă, dar ca posibilitate și posibilitatea – neavând în eternitate timpul nici un înțeles, este existența chiar”. Reamintesc și comentariul profesorului Ghideanu la acest fragment: „Argumentând că sub specia aeternitatis, tot ceea ce a fost posibil este existență, Eminescu observă că natura se desfășoară conform unei «spăimântătoare necesități», dar grație unui număr relativ mic de legi, ale căror combinații ar putea fi calculabile cu certitudine, căci «puținătatea relativă a spațiilor sunt îndestule dovezi a unei mărginiri în producerea formelor»” (*Idem*, p. 75).

Tudor Ghideanu consideră că, în creația eminesciană, însăși problematica morții este soluționată în funcție de răspunsul la întrebarea privitoare la numărul formelor din natură. „Eminescu definește moartea ca fiind «stingerea conștiinței identității numerice» a individului. El socotea că numai postulând finitatea numărului formelor, devine probabilă reapariția eternă a intelectului uman în lume. În cealaltă ipoteză, a unei infinități de forme ale unei «eternități moarte», probabilitatea acestei reapariții s-ar reduce la zero, «căci ar fi ca o loterie ce s-ar trage etern, dar cu numere infinit de multe, astfel încât tocmai numărul formei omeneste nu s-ar trage niciodată». Împotriva acestei ipoteze stă legitatea unei «eterne reîntoarceri» a conștiinței ca martor ontologic” (*Idem*, p.75-76).

Este impresionant felul în care profesorul Ghideanu reușește să pună în valoare profundele reflecții eminesciene. „Ceea ce impresionează adânc în toate aceste reflecții este inexistența unei trăiri mistice și recursul constant la teorii științifice moderne, chemarea felurită a unor cosmogonii ce-și poartă și astăzi prestigiile. Dar mai interesant decât acest urcuș spre metafizică ni se pare a fi permanenta trecere a lui Eminescu prin spațiul de domă al mitului românesc, mai ales atunci când își propune să reia în seama lui basmul *Tinerete fără bătrânețe și viață fără moarte*. Cu același simț unic al valorii arhetipale a acestui basm, pentru toți românii, Eminescu distinge fundamental forma mitică și forma legendară în care se impune el” (*Idem*, p. 76).

Raportarea viziunii eminesciene despre nemurire la basmul popular este de mare importanță. Să ne reamintim ce spunea Constantin Noica: „Două creații, *Lucașfărul* lui Eminescu și apoi un basm popular, *Tinerete fără bătrânețe*, ar putea să ilustreze modelul ontologic, schițat mai sus în prelungirea sentimentului românesc al ființei. În fapt, cum se va vedea, este în cele două creații mai mult decât o ilustrare a modelului; este o adâncire și reliefare a lui, cu *Lucașfărul* învederându-i-se înțelesurile prin neîmplinire, cu basmul popular,

prin împlinire” (*Introducere la miracolul eminescian*, Editura Humanitas, București, 2003, p. 357). Iată și rezultatul analizei lui C. Noica: „În timp ce analiza *Lucașfărului* a sugerat modelului ontologic o îmbogățire învederând că nu numai termenul inferior, individualul, stă sub vicisitudini, ci însăși generalul și, scoțând în relief o splendidă opoziție de lumi între mizeria generalului din poem și seninătatea individualului, basmul *Tinerete fără bătrânețe* vine să îmbogățască modelul ontologic cu o nouă și neașteptată lecție, aceea că și determinațiile – termenul de mijloc – pot sta sub vicisitudini” (*Sentimentul românesc al ființei*, Editura Humanitas, București, 1996, p. 133-134). Dar C. Noica a observat că legătura dintre Eminescu și basmul popular este și mai profundă: „Ființa lucrurilor, însă, are nume: sunt «arheii» lor, de fiecare dată alții, întotdeauna aceiași ca model. Și basmul românesc ne duce la gândul românesc al ființei ca arhetip, un gând pe care l-a purtat cu el Eminescu, cel venit parcă și el din aceeași lume a Reminiscenței din care, poate, coborâse basmul” (*Idem*, p. 135).

Tudor Ghideanu, continuându-și analiza, observă: „În imanența sensului multiplu al nemuririi, la Eminescu simțim unitatea negativă dintre mit și legendă, frumoasa, nespusa legătură dintre «durerea unei vieți eterne», blestem al celui fără stea (*Mușat și ursitorile*)... și, pe de altă parte, propria variantă, de factură istorică, în care «omul pururi tânăr» râde și dă cu tifla celor care pretind a fi început, odată cu ei, istoria de înălțare a neamului românesc, așa cum se întâmpla cu partidele patriotice din vremea apostolatului politic al genialului cugetător și poet” (*Filosofia lui Eminescu*, p. 76). Altfel spus, dacă Eminescu se abate de la schema basmului o face din rațiuni de profundă viziune. „Există în opera politică a lui Eminescu două articole a căror structură și finalitate, deși iscate de cunoscuta și tainica *Tinerete fără bătrânețe și viață fără moarte*, culeasă de Petre Ispirescu, își impun înțelesul superior tocmai printr-o abatere simptomatică de la schema basmului, atât în aria în-

chipuită a mitului, cât și în desfășurarea, narată altfel, a legendei. Căci, Eminescu este singurul, din câte știm, care unifică, până la identificare, aceste două planuri fundamentale: cel al sincronismului arhetipal și cel al legendar-istoricului, în nucleul interpretat al basmului” (*Idem*, p. 76).

Articolele la care face referire universitarul ieșean sunt *Independența* și *Vremea strămoșilor noștri*. Ele au fost cuprinse în lucrarea editată de Ion Crețu, în anul 1941, *Eminescu. Opera politică*, vol. II. Mai exact, articolul *Independența* a apărut în ziarul „Timpul” din 14 februarie 1880, iar *Vremea strămoșilor noștri*, în același ziar, în numărul din 19 martie 1881. În anul 1891, Gr. Păulescu, retipărește fragmentar articolul *Independența*, în lucrarea, apărută la București, *Culegere de articole d-ale lui Eminescu apărute în Timpul în anii 1880 și 1881*, iar *Vremea strămoșilor noștri* este menționat de D. Murărașu în *M. Eminescu: Literatura populară* (1936). Ion Crețu sesizează legătura între cele două articole și, referindu-se la articolul *Independența*, notează: „Legenda cu înțeles politic povestită aci de Eminescu o mai întâlnim și în articolul *Vremea strămoșilor noștri* din *Timpul*, 19 martie 1881, cu foarte mici schimbări de adaptare la situația politică a momentului” (*M. Eminescu. Opera politică*, vol. II, Editura Cugetarea – Georgescu Delafras, 1941, p. 560).

Tudor Ghideanu merge în profunzimea gândului eminescian și descoperă curajul ziaristului cugetător de a se abate de la schema basmului. „Abaterea de la mit devine, la Eminescu, legitată a revelației istorice spre a prețui, în chip axiologic, permanența, constanta-invariantă, trăinicia și stabilitatea poporului românesc” (*Filosofia lui Eminescu*, p. 78). Altfel spus, prin aceste articole „asistăm la clara coborâre din mit și metafizică în plină istorie contemporană – caracteristică esențială a viziunii eminesciene asupra durabilității creației, adevărata veșnicie tânără a omului” (*Idem*, p. 76).

Ștefan MUNTEANU